

Graczyk, Waldemar

Diecezja płocka w relacjach do Rzymu biskupa Stanisława Łubieńskiego (1627-1640)

Studia Płockie 30, 267-276

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Waldemar Graczyk

DIECEZJA PŁOCKA W RELACJACH DO RZYMU BISKUPA STANISŁAWA ŁUBIEŃSKIEGO (1627–1640)

Pisemne relacje biskupów o stanie diecezji wprowadził dopiero papież Sykstus V (1585-1590) bullą „*Romanus pontifex*”, ogłoszoną 20 XII 1585 r. Znacznie starszą praktyką jest *visitatio liminum*, połączone ze złożeniem obediencji papieżowi i zdaniem sprawy z rządów diecezją. Ogłoszona bulla była jednym z etapów reformy Kościoła zainicjowanej przez sobór trydencki. Do odbywania *visitatio* byli zobowiązani patriarchowie, prymasi, arcybiskupi i biskupi diecezjalni. Wszyscy wymienieni mieli osobiście udać się do Rzymu w określonym czasie. W przypadku usprawiedliwiającej przeszkody mogli ten obowiązek wypełnić w ich imieniu zastępcy. Okres składania relacji bulla określała na 3, 4, 5 i 10 lat. Co trzy lata mieli obowiązek składać relacje biskupi Italii, Sycylii, Korsyki, Sardynii a także Dalmacji i Grecji. Do okresów czteroletnich zostali zobowiązani biskupi niemieccy, francuscy, hiszpańscy, belgijscy, czescy, węgierscy, angielscy, szkoccy, irlandzcy oraz inni których diecezje znajdują się w pobliżu Morza Północnego i Bałtyckiego a także na wyspach Morza Śródziemnego. Biskupi Polscy jak łatwo można się domyśleć znaleźli się w tej drugiej grupie. Pozostałe okresy dotyczyły diecezji znacznie oddalonych od Rzymu czyli afrykańskich oraz azjatyckich i innych części świata. Pragnąc zapewnić sobie skuteczność Sykstus V ustanowił bardzo surowe kary na uchylających się od obowiązków zawartych w treści bulli aż do pozbawienia biskupa wszelkich funkcji kościelnych i administracyjnych oraz udziału w dochodach z diecezji. Jak się wkrótce okazało w praktyce, kary te nie były stosowane. Formalnie zniósł je dopiero papież Pius IX w 1869 r¹.

Biskupi polscy obowiązek co cztery lata odbywania *visitatio* i składania relacji uważali za zbyt uciążliwy i dlatego 24 IV 1590 r. zwrócili się z prośbą o zwolnienie z *visitatio liminum* i nadsyłania relacji aż do nadejścia lepszych czasów w Polsce². Prośba nie została uwzględniona przez Stolicę Apostolską, stąd też po

¹ T. Długosz, *Biskupia visitatio liminum*, Lwów 1933 s. 26.

² S. Przygodzki, Bulla papieża Sykstusa V de *visitandis liminibus apostolorum* i stanowisko wobec niej biskupów polskich, „*Collectanea Theologica*” 1933 nr 13, s. 320-322.

1590 r. zaczęły napływać do Rzymu pierwsze relacje o stanie diecezji polskich. Chronologicznie najstarszą jest relacja biskupa włocławskiego Hieronima Rozrażewskiego z 1592 r. Jeśli chodzi o diecezję plocką to najstarsza relacja pochodzi z 1595 r. kiedy diecezją rządził biskup Wojciech Baranowski³. Brak dokładnego sprecyzowania w bulli lat składania relacji sprawiał, że często biskupi liczyli czteroletnie okresy od dat swych konsekracji lub przeniesienia na inne biskupstwo. Tak też było w przypadku biskupa Baranowskiego. Na biskupstwo plockie został przeniesiony z Przemyśla w 1591 r⁴. Zatem rok 1595 według jego mniemania, był tym w którym należało złożyć relację. Warto zaznaczyć, że biskup Baranowski bardzo systematycznie przestrzegał wypełniania tego obowiązku. Do 1607 r. kiedy został przeniesiony na biskupstwo włocławskie oprócz wspomnianej, relacji w 1595 r. złożył jeszcze w: 1598, 1602 i 1605 r⁵. Taką sumiennością w składaniu relacji nie odznaczał się już jego następca biskup Marcin Szyszkowski (1607-1616)⁶, który przesłał zaledwie jedną relację i to dopiero w 1614 r. czyli dopiero po upływie 7 lat od chwili objęcia diecezji plockiej⁷. Jeszcze gorzej w tej kwestii wypadli następcy Szyszkowskiego biskupi: Henryk Firlej (1617-1624) i Hieronim Cielecki (1624-1627)⁸, którzy w latach swego pontyfikatu nie złożyli żadnej relacji do Rzymu. Nie odbiegało to rażąco od praktyki innych biskupów polskich czy europejskich, którzy powszechnie nie wypełniali systematycznie zarządzenia bulli „Romanus pontifex”. Zasadniczo podczas trwających kilka lub kilkanaście lat rządów diecezją biskupi zdobywali się na złożenie zaledwie jednej relacji⁹. W przypadku diecezji plockiej od końca XVI do początku XIX wieku, więcej niż jedną relację przedstawili do Rzymu następujący biskupi: Wojciech Baranowski, Stanisław Łubieński, Andrzej Załuski, Józef Eustachy Szembek i Adam Michał Prażmowski.

1. Relacje biskupa Stanisława Łubieńskiego (1627-1640)

Po śmierci w 1627 r. biskupa Hieronima Cieleckiego z rekomendacji króla Zygmunta III Wazy biskupstwo plockie otrzymał dotychczasowy biskup łucki Stanisław Łubieński. Kapituła katedralna zaakceptowała kandydata królewskiego i na posiedzeniu partykularnym w dniu 19 maja 1627 r., dokonała kanonicznego wyboru Łubieńskiego na biskupa plockiego¹⁰. Wybrany biskup musiał być jeszcze

³ AV (fotokopia ADP) Relacja o stanie diecezji biskupa W. Baranowskiego z 1595 r., bez syg.

⁴ Z. Szostkiewicz, Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski, Rzym 1954 s. 20.

⁵ AV (fotokopia ADP) Relacje o stanie diecezji biskupa W. Baranowskiego z 1598, 1602, 1605 r., bez syg.

⁶ Z. Szostkiewicz, Katalog biskupów., s. 176.

⁷ AV (fotokopia ADP) Relacje o stanie diecezji biskupa M. Szyszkowskiego z 1614 r., bez syg.

⁸ T. Żebrowski, Zarys dziejów diecezji plockiej, Plock 1976 s. 56-57.

⁹ W. Muller, Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII-XVIII wieku, „Roczniki Humanistyczne” t. 12 (1965) z. 2. s. 35.

zatwierdzony przez papieża. Bullę translacyjną z biskupstwa łuckiego na płockie papież Urban VIII wydał 30 VIII 1627 r.¹¹ a 28 IX 1627 r., zatwierdził Łubieńskiego na biskupstwie płockim¹². Biskupem płockim Łubieński pozostał do śmierci czyli do 1640 r.

W tym czasie zostały sporządzone trzy relacje do Rzymu: 1630, 1636 i 1640, z tym że ostatnia została wysłana już po śmierci Łubieńskiego przez administratora diecezji Stanisława Starczewskiego. Pod względem liczby stron najobszerniejsza jest relacja z 1630 r. i obejmuje 19 stron zapisanych na papierze dużego formatu. Pozostałe dwie licząc chronologicznie zawierają 14 i 6 stron. Dysproporcje w objętości stron wynikają z tego, że w pierwszej relacji Łubieński szczegółowo informował papieża o dramatycznych wydarzeniach do jakich doszło w północnych częściach diecezji płockiej zimą 1629 roku. Od kilku lat bowiem trwała wojna polsko-szwedzka a terenem działań wojennych w początkach 1629 r. stała się północna część diecezji. Dnia 12 II 1629 r. rozegrała się bitwa pod Górzniem w której Polacy ponieśli klęskę. Chociaż nie miała większego politycznego znaczenia to posiadała bardzo duże znaczenie lokalne. Jej skutki odbijały się szerokim echem jeszcze po wielu latach. Rozegrała się bowiem na terenach diecezji płockiej w ziemi dobrzyńskiej, niosąc ze sobą znaczne zniszczenia. Ucierpiał wówczas kościół górznieński, który w części spłonął. Miasta próbował bronić starosta biskupi z pomocą jazdy zorganizowanej przez biskupa Łubieńskiego. Opór Polaków sprawił, że Szwedzi bezwzględnie zniszczyli zamek biskupi a miasto spalili¹³. Skala zniszczeń została opisana przez Łubieńskiego w relacji do Rzymu z 1630 r. czyli praktycznie na świeżo po tych wypadkach. Biskup informował papieża Urbana VIII o stratach materialno-moralnych jakie poniosła diecezja płocka. W wyniku działań wojennych prowadzonych pod Górzniem około 30 kościołów znajdujących się na terenie różnych dekanatów zostało zniszczonych¹⁴. Spośród dekanatów znajdujących się na tamtym terenie najbardziej ucierpiał dekanat rypiński, w którym 10 kościołów uległo całkowitemu zniszczeniu. Zdewastowane zostały również paramenty liturgiczne a także zabudowania plebańskie. Jako najbardziej zniszczone Łubieński wymienił następujące miejscowości: Górzno, Szczutowo, Mikołajki, Grązawy, Jastrzębie, prepozytura szpitalna w Brodnicy, która w części należała do diecezji płockiej, Cielęta, Strzygi, Sudragi, Gulbiny, Rypin oraz kościół parafialny i szpital w Sierpcu¹⁵. W tych parafiach nie istniało

¹⁰ „[...] die Mercury decima nona mensis may, [...] voce unanimi omnes et singuli Stanislaum Lubienski, episcopum Luceriensem vicecancellarius Regni [...] Pastorem Diocesis Plocensis”. ADP Acta Capituli Cathedralis Plocensis 1627-1644, syg. 10 s. 9.

¹¹ W. Czaplinski, Łubieński Stanisław h. Pomian. PSB t. 18 s. 499

¹² „[...] Urbani Papa eius nominis octavi [...] Stanislaum Lubiensky in episcopatum Plocensium post mortem Hieronymi Cielecki”. ADP Acta Capituli Cathedralis Plocensis 1627-1644, syg. 10 s. 19

¹³ P. Ptaszyński. Zakon bożogrobców na ziemi dobrzyńskiej. Zarys dziejów, Rypin-Warszawa 1999 s. 63-64.

¹⁴ „[...] circiter Triginta Ecclesia in diversis dacanatibus sunt ab hoste vastata”. Relacja z 1630 s. 225

więc duszpasterstwo. Kapłani tam pracujący puciekali w obawie przed Szwedami na inne tereny diecezji¹⁶. Zajęcie Brodnicy, spalenie Górzna i łupieżce wyprawy Szwedów sięgające aż okolic Płocka siały strach i zniszczenie. Wprawdzie już wkrótce Brodnica została odzyskana i Szwedzi się wycofali ale spustoszenie jakie stało się ich udziałem pozostało. Co więcej na tych terenach wybuchła epidemia, która tylko w samym Płocku pochłonęła około 1,5 tys. ofiar. Lustracja dóbr królewskich z lata 1628-1632 informuje, że miasto Rypin przez nieprzyjaciela podpalone, zostało całkowicie zniszczone. Nie uszkodzonych domów pozostało tylko 9, a żywych mieszczan 13 osób. Zniszczone zostały także konwent i kościół św. Piotra i Pawła, należący do bożogrobców¹⁷.

W następnej relacji z 1636 r. Łubieński informował już tylko o postępującym dziele odbudowy z zaistniałych zniszczeń. Zasadniczo jednak wszystkie relacje przedstawiają strukturę organizacyjną diecezji z podkreśleniem officium pastora-le, akcentowanym w wymaganiach bulli *Romanus pontifex*.

Otwartą kwestią pozostaje sprawa autorstwa relacji. Wątpliwą rzeczą jest aby Łubieński osobiście był ich autorem. Zapewne na jego zlecenie uczynił to jeden z najbliższych współpracowników, cieszący się jego zaufaniem. Kto to był trudno jednoznacznie wskazać. Być może był to kanclerz kurii. Gromadzeniem materiałów potrzebnych do sporządzenia relacji mogli zajmować się pracownicy kurii. Tu docierały informacje z przeprowadzanych wizytacji, które były zapewne głównym źródłem informacji o stanie diecezji. Ponadto wynikiem zwoływanych kongregacji dekanalnych były sprawozdania dziekanów. Oprócz tego istniały libri retaxationum i libri contributionum z wykazami beneficjów. To wszystko służyło za materiał wyjściowy do opracowania relacji, która następnie była przedstawiana biskupowi do akceptacji i podpisu.

2. Organizacja terytorialna diecezji

Według ustaleń W. Müllera diecezja płocka na początku XVII w. zajmowała obszar 23 500 kilometrów kwadratowych oraz liczyła ok. 400 tys. wiernych¹⁸. Pod względem administracji państwowej w granicach diecezji płockiej znajdowało się całe województwo płockie, prawie cała ziemia dobrzyńska i część województwa mazowieckiego z następującymi ziemiami: ciechanowską łomżyńską, nurską różańską, wiską, wyszogrodzką, zakroczymską, częścią warszawskiej i liwskiej oraz kilkoma wsiami ziemi czerskiej. Do diecezji płockiej należała również część ziemi

¹⁵ AV (fotokopia ADP) Relacje o stanie diecezji biskupa S. Łubieńskiego z 1630 bez syg. s. 225

¹⁶ „Sacerdotes autem ditorum beneficiorum ad interiora et tutiora loca Dioecesis se recoperant ut manus hostiles cuaderent” Por. jw.

¹⁷ Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628-1632, cz. 3, wyd. Z. Guldon, Bydgoszcz 1967 s. 62; S. Nakielski. Miechovia sive promtuarium antiquitatum Monasterii Miechoviensis, Cracoviae 1634 s. 248.

¹⁸ W. Muller. Organizacja terytorialna diecezji płockiej w XVI-XVIII w. „Roczniki Humanistyczne” 15 (1967) z. 2 s. 150.

gostynińskiej, wchodzącej do województwa rawskiego oraz część ziemi michałowskiej z województwa chełmińskiego¹⁹.

Pod względem uposażenia diecezja płocka należała do jednej z lepszych. Od XIII w. ustaliła się następująca ich kolejność: Gniezno, Kraków, Warmia, Włocławek, Poznań, Płock. Znacznie słabiej były uposażone biskupstwa: przemyskie, chełmskie, lwowskie, chełmińskie, włodzimierskie, wołyńskie, kamienieckie, wileńskie, miednickie i kijowskie²⁰. Teofil Długosz poddając analizie taksy polskich biskupstw na rzecz Stolicy Apostolskiej za lata 1586-1795 doszedł do wniosku, że biskupstwo płockie plasowało się wysoko na tej liście zaraz po arcybiskupstwie gnieźnieńskim i biskupstwach wrocławskim oraz krakowskim²¹. Również K. Chłapowski biorąc pod uwagę kwoty donatyw biskupich uchwalanych przez synody prowincjonalne w latach 1606-1643, które były proporcjonalne do wysokości dochodów podaje, że możliwości płatnicze Płocka były wysokie i plasowały się kolejno zaraz za Gnieznom, Krakowem i Włocławkiem²². Nie może dziwić zatem fakt, że na mocy konstytucji z 1504 r. biskupstwo płockie wraz z arcybiskupstwem gnieźnieńskim i biskupstwami: krakowskim, kujawskim i poznańskim, zaliczone zostało do biskupstw bogatszych, których nie można było łączyć z pieczęcią²³.

Diecezja płocka w okresie rządów Łubieńskiego podzielona była na trzy archidiaconaty: płocki, dobrzyński i pułtuski. Archidiaconat Płocki dzielił się na 11 dekanatów: płocki, bielski, sierpecki, mławski, szreński, płoński, wyszogrodzki, ciechanowski, przasnyski, czerwiński, gostyniński, i 167 parafii: pułtuski 6 dekanatów: pułtuski, wyszkowski, nurski, łomżyński, wizneński i 110 parafii oraz dobrzyński na 3 dekanaty: dobrzyński, lipnowski, rypiński i 59 parafii²⁴. Na czele archidiaconatu stał archidiacon. Był on urzędnikiem biskupa w terenie. Zakres jego obowiązków precyzowało prawo kościelne. Według postanowień biskupa Jakuba z Korzkwi do obowiązków archidiacona należało wizytowanie parafii oraz informowanie biskupa o nadużyciach. Nie posiadał on natomiast uprawnień do samodzielnego wydawania wyroków²⁵. Taki podział administracyjny utrzymał się do końca rządów w diecezji Łubieńskiego, czyli 1640 r.²⁶ Wszystkie trzy relacje

¹⁹ J. Choińska-Mika. Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów, Warszawa 1998 s. 9; W. Muller. Organizacja terytorialna diecezji płockiej w XVI-XVIII w., s. 145.

²⁰ J. Szymański. Biskupstwa polskie w wiekach średnich, w: Kościół w Polsce, t. 1. Średniowiecze, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966 s. 184.

²¹ Taksy zostały ustanowione prze erekcji biskupstwa. Taksa dla Gniezna wynosiła 5000 dukatów rzymskich, Wrocławia 4000 dukatów, Krakowa 3040 dukatów i Płocka 2000. Por. T. Długosz. Biskupi Polscy XVII i XVIII w., obsada, dyspensy, taksy, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1958 z. 2 s. 92-93.

²² K. Chłapowski. Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV, Warszawa 1996 s. 152-153.

²³ Volumina Legum, t. 1 Petersburg 1859 s. 135.

²⁴ AV (fotokopia ADP) Relacja o stanie diecezji biskupa S. Łubieńskiego z października 1630 r. bez syg. s. 224; W. Graczyk. Paweł Giżycki biskup płocki (1439-1463), Płock 1999 s. 25, 72.

²⁵ S. Zachorowski. Jakub biskup płocki i jego działalność ustawodawcza i organizacyjna (1396-1425), Kraków 1915 s. 49.

z 1630, 1636 i 1640 podają te same informacje co do organizacji terytorialnej. Wykazywałyby z nich, że biskup Łubieński nie zmienił sieci dekanalnej ani też nie erygował żadnej nowej parafii. Tymczasem wiemy, że tak nie było. Wiadomym jest, że 20 IV 1635 r. biskup Łubieński, wydał dokument erekcyjny w którym przywrócił kościołowi w Dobrzykowie prawa parafialne i pierwotne uposażenie²⁷. Parafia w Dobrzykowie powstała w połowie XV w. ale już w 1506 r. biskup Erazm Ciołek przyłączył ją do parafii Radziwie, zaś uposażenie parafii zwrócił kolatorom. Pomimo przyłączenia parafii przez wiele lat przy kościele w Dobrzykowie mieszkał kapelan, który odprawiał tam Mszę św.²⁸ Parafia została reerygowana pod wezwaniem św. Stanisława, biskupa i męczennika, św. Doroty i św. Barbary. W jej skład weszły następujące miejscowości: Dobrzykowo, Tokary i podwójne Grabie²⁹. Na uposażenie kościoła parafialnego właścicielka Dobrzykowa, Katarzyna Tarnowska, cześnikowa gostynińska przeznaczyła następujące dobra: najpierw zostały zwrócone trzy włóki ziemi, które pierwotnie stanowiły uposażenie kościoła. Na półwłóczku jednej z tych trzech włók, Katarzyna oddała poddanego razem z żoną, który był zobowiązany do wykonywania takich samych powinności względem proboszcza dobrzykowskiego, jak inni poddani względem swojego pana w Dobrzykowie. Ponadto przeznaczyła również plac pod mieszkanie dla poddanego, który według zapisu w Aktach Grodu Płockiego nosi nazwę olkowski, jak również łąkę, nazwaną tak samo, położoną pomiędzy łąkami ogrodniczymi. Ponadto w skład uposażenia proboszcza wchodziły łąki położone na wielkim i małym Łęgu. Wszystkie drzewa rosnące na łąkach plebańskich miały również należeć do niego. Z zapisu pochodzącego z 1622 r., znajdującego się w grodzie łączyskim wynika, że do proboszcza należała również sadzawka położona pomiędzy stawem do młyna prowadzącym a zabudowaniami proboszczowskimi. Proboszcz miał pozwolenie na nieodpłatne mielenie zboża we młynie na własne potrzeby, zaś dziesięcina z folwarku dobrzykowskiego powinna być oddawana każdego roku proboszczowi w kwocie 10 złotych polskich. Pozostawiając te zapisy dotyczące uposażenia kościoła parafialnego Katarzyna Tarnowska zobowiązała proboszcza dobrzykowskiego do odprawiania jednej Mszy św. tygodniowo za dusze zmarłych dobrodziejów kościoła „po wieczne czasy”³⁰.

Drugą parafią erygowaną przez biskupa Łubieńskiego była Poręba. Wieś powstała prawdopodobnie dopiero w XV w. Lokowano ją w dobrach biskupów płockich. Około 1638 r. biskup Łubieński zbudował w Porębie kościół pod wezwa-

²⁶ AV (fotokopia ADP) Relacja o stanie diecezji administratora diecezji, biskupa Stanisława Starzewskiego z października 1640 r. bez syg. s. 105-106.

²⁷ ADP Acta Episcopalia 1634-1639, syg. 35 s. 241-246.

²⁸ ADP Acta Episcopalia 1634-1639, syg. 35 s. 242; T. Żebrowski, Kościół (XIV-początek XVI w.) w: Dzieje Mazowsza do 1526 r. red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994 s. 345, 347.

²⁹ ADP Acta Episcopalia 1634-1639, syg. 35 s. 243. Jedna wieś Grabie usytuowana była przy gościńcu gąbińskim. Znajdował się w niej dwór podsędka gostynińskiego. W drugich Grabiach mieszkali tylko sami poddani.

³⁰ ADP Acta Episcopalia 1634-1639, syg. 35 s. 246-249.

niem św. Barbary oraz uposażył probostwo. Parafię erygował dokumentem z 31 VIII 1639 r. Terytorium wydzielił z parafii sąsiednich Brańszczyk i Długosiodło. Do nowo utworzonej parafii zostały przyłączone następujące miejscowości: Poręba, Udarzyn, Osuchowa, Marki, oraz dwa młyny Przyjmy i Mikołajce³¹. Kościół parafialny został uposażony we dwa łany ziemi, dwie łąki oraz dziesięciny z całej wsi Bojany, z czterech łanów wsi Udarzyn oraz dziesięciny z młynów w Przyjmach i Mikołajkach a także dziesięciny z całej wsi Osuchowa, które miały być przeznaczone na utrzymanie nauczyciela w szkole parafialnej³².

Ogółem w latach rządów biskupa Stanisława Łubieńskiego w diecezji płockiej powstały dwie nowe parafie³³. Nie jest to dużo ale liczba ta świadczy o tym, że sieć parafialna w diecezji była dobrze rozwinięta i nie zachodziła konieczność tworzenia nowych. Wracając do relacji, zarówno z 1636 jak i z 1640 nie informują o powstaniu nowych placówek parafialnych w diecezji.

W diecezji istniała pewna regionalizacja w zakresie władzy sądowniczej. Wykonywanie jej było ważnym obowiązkiem biskupa. Pod względem terytorialnym diecezje stawały pod znakiem zapytania, skuteczność jej wykonywania dlatego legaci papiescy nakazywali tworzenie urzędu oficjała. Najwcześniej uczynili to Jakub Pantaleon na synodzie wrocławskim w 1248 r. oraz kardynał Gwidon na synodzie prowincjalnym również we Wrocławiu w 1267 r.³⁴ W dziedzinie sprawowania sądownictwa w diecezji płockiej istniał podział na oficjałaty: generalny płocki, obejmujący obszar archidiaconatów płockiego i dobrzyńskiego, okręgowy pułtuski i okręgowy łomżyński. W przesłanych relacjach do Rzymu Łubieński w ogóle nie wspominał o funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości w diecezji. Do najwyższego sądu biskupiego należało rozpatrywanie szeroko pojętych spraw wyznaniowych wnoszonych przez podległe mu duchowieństwo oraz świeckich. Z chwilą utworzenia urzędu oficjała, urzędnik ten w pełni zastępował biskupa w sądownictwie, chyba, że rządca diecezji zastrzegł sobie określoną kategorię przestępstw do osobistego rozpatrzenia. Do zadań oficjała należała pomoc biskupowi w sprawniejszym wykonywaniu władzy sądowniczej w diecezji. Funkcję swoją wykonywał on mocą władzy „potestas iuridica ordinaria”, więc niezależnej od biskupa, choć z nim związanej³⁵. Oficjał uczestniczył w uprawnieniach jurysdykcyjnych pasterza

³¹ ADP Acta Episcopalia 1634-1639, syg. 35 s. 971-972; Diecezja Płocka, red. W. Lis, Płock 1978 s. 419.

³² ADP Acta Episcopalia 1634-1639, syg. 35 s. 972-974.

³³ Warto dodać, że w sprawozdaniach do Rzymu z 1630 r. czyli z początków rządów Łubieńskiego w diecezji płockiej i z 1640, sporządzonej wkrótce po jego śmierci liczba wymienionych parafii w diecezji płockiej jest taka sama i wynosi 326. W archidiaconacie płockim podana jest taka sama liczba parafii 167, podobnie w pułtuskim 100 i dobrzyńskim 59. A przecież utworzona parafia w Dobrzykowie weszła w skład archidiaconatu płockiego a w Porębie archidiaconaty pułtuskiego. Czyli nowo powstałe parafie nie zostały uwzględnione w spisie z 1640 r. Sporządzający relacje machinalnie przepisał dane z poprzedniego sprawozdania. Por. Relacja z 1630 s. 224-224v; Relacja z 1640 s. 452.

³⁴ J. Szymański Biskupstwa polskie w wiekach średnich, s. 218-219.

³⁵ Oficjał posiadał zwyczajną władzę sądowniczą, a zakres jego uprawnień był niejednokrot-

diecezji i praktycznie nie było odwołania od jego decyzji do biskupa. Instancją odwoławczą od sądu oficjalnie stanowił dopiero sąd metropolity oraz papież³⁶. Biskup posiadał również władzę sądowniczą w stosunku do ludności zamieszkałej w dobrach stołowych. Orzekał jako ostatnia instancja.

Terytorium diecezji zamieszkiwała niemal całkowicie ludność katolicka. Była to jedyna diecezja w Polsce gdzie reformacja nie znalazła odpowiedniego gruntu, zwłaszcza wśród szlachty. W dużej mierze było to wynikiem stosunków własnościowych i społecznych panujących wśród licznej i drobnej szlachty mazowieckiej. Nie znaczy to wcale, że nie istniało zagrożenie przenikania idei protestantyzmu na Mazowsze. Przyjeżdżali tu bowiem księgarze z Poznania czy nawet Niemiec, przywożąc książki protestanckie. Zaniepokojona tym stanem rzeczy kapituła katedralna wydelegowała jednego z kanoników do cenzurowania kolportowanych dzieł³⁷. Było to jednak zjawisko marginalne i nie stanowiło większego zagrożenia.

3. Duchowieństwo

Ważną rolę w strukturze organizacyjnej diecezji odgrywała powstała na przełomie XI i XII w. kapituła katedralna³⁸. Relacje do Rzymu podają, że w 1630 r. kapituła liczyła 9 prałatur i 24 kanonikaty rzeczywiste, natomiast 1636 i 1640 podają, że liczba prałatur wynosiła 10 a kanoników 26³⁹. Istniały poza tym dwie kapituły kolegiackie: św. Michała w Płocku, która liczyła 2 prałatów i 4 kanoników oraz w Pułtusku, 3 prałatów i 10 kanoników⁴⁰. Należy podkreślić, że z racji na częste rezydowanie w Pułtusku biskupów płockich, kapituła pułtуска odgrywała dość znaczną rolę w zarządzaniu diecezją.

Na terenie diecezji płockiej znajdowały się opactwa i domy zakonne. W Płocku istniało opactwo benedyktyńskie św. Wojciecha. W latach 1627-1640 opatem był Stanisław Starczewski, siostrzeniec biskupa Łubieńskiego, od 22 IX 1614 r. biskup tytularny laodycejski i sufragan płocki. Około 1630 r. opat Starczewski wybudował nowy klasztor od fundamentów, wykorzystując w tym celu dawne mury obronne zamku⁴¹. Drugie opactwo kanoników regularnych znajdowało się w Czerwińsku. W 1630 r. opatem komandatoryjnym był sekretarz wielki koronny Mikołaj Szyszkowski⁴². W 1634 r. opactwo czerwińskie król Władysław IV nadał swojemu bratu, biskupowi wrocławskiemu Karolowi Ferdynandowi⁴³. W Płocku

nie określany w dokumencie nominacyjnym, jakkolwiek były również sprawy, które wychodziły poza jego kompetencje. Por. J. Szymański. Biskupstwa polskie w wiekach średnich, s. 218-219.

³⁶ Historia ustroju i prawa polskiego, red. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, Warszawa 1994 s. 77.

³⁷ W. Góralski. Reformistyczne synody płockie na przełomie XVI i XVII wieku, Płock 1983 s. 30-31.

³⁸ W. Góralski. Kapituła katedralna w Płocku XII-XVI w., Płock 1979 s. 34-48.

³⁹ Relacja z 1630 r. s. 230; Relacja z 1636 r. s. 430; Relacja z 1640 s. 107.

⁴⁰ Relacja z 1630 s. 231; Relacja z 1636 s. 411-412; Relacja z 1640 s. 107.

⁴¹ Relacja z 1630 s. 231; Relacja z 1636 s. 411; T. Żebrowski. Zarys. s. 63, 80.

⁴² Relacja z 1630 s. 232.

⁴³ W. Czaplinski. Karol Ferdynand Waza, PSB t. 12 s. 85-86; Relacja z 1636 s. 413.

znajdowały się dwa klasztory dominikanów, jeden na przedmieściu pod wezwaniem św. Dominika, założony przez 1237 r., drugi powstały z fundacji księżnej Aleksandry, siostry króla Władysława Jagiełły w 1405 r. Zapewne z fundacji księżnej Aleksandry na początku XV w. zostały założone w Płocku dominikanki trzeciego zakonu. Początkowo prawdopodobnie miały swój dom obok cmentarza przy kościele św. Dominika ale później kiedy na początku XVII w. otrzymały od króla Zygmunta III nowe place przenieśli swoją siedzibę nieco dalej⁴⁴. W XVII w. istniał w Płocku klasztor norbertanek. Opiekę duszpasterską sprawowali nad nimi norbertanie z Witowa. Klasztor dysponował dość dużym uposażeniem. W diecezji płockiej w dobrach sióstr norbertanek znajdowały się kościoły parafialne w Barcicach, Bodzanowie, Naruszewie i Słupnie. Poza Płockiem na terenie diecezji znajdowały się jeszcze zakony i klasztory: franciszkanie obserwanci (bernardyńni), mieli swoje klasztory w Skępem, Przasnyszu, Pradze a także od ok. 1630 r. w Nowym Dworze⁴⁵; karmelici w Płońsku oraz w Wąsoszy, ufundowany w 1605 r. przez mieszczanina Andrzeja Rogalę⁴⁶. Wprawdzie żadna z relacji nie wspomina o tym, ale w 1605 r. karmelici osiedlili się jeszcze w Oborach k.Rypina. Ich fundatorem był Łukasz Rozowski właściciel Obór⁴⁷. Za to wszystkie relacje wzmiankują o augustianach w Ciechanowie. Zakon powstał ok. 1358 r. prawdopodobnie z fundacji księcia Ziemowita⁴⁸. W żadnej z Relacji do Rzymu z czasów biskupa Łubieńskiego nie ma wyraźnej wzmianki o działalności w diecezji płockiej franciszkanów konwentualnych, którzy w tym czasie mieli w diecezji dwa klasztory w Wyszogrodzie i Dobrzyniu n. Wisłą. Wprawdzie sporządzający relację z 1630 r. przy okazji karmelitów zapisał „Monasteria Ordinis Beatissimae Mariae Virginis de monte Carmelo tria, Wyszogrodzie, Płonsk, Wąsosse”⁴⁹, ale jak zostało już powiedziane karmelici w Wyszogrodzie klasztoru nigdy nie mieli, mieli go za to franciszkanie. W czasach biskupa Łubieńskiego bardzo pręźnie działali na terenie diecezji płockiej jezuiti. Pierwsze kolegium fundował w Pułtusku w 1565 r. biskup Andrzej Noskowski. Następne powstało w Płocku w 1611 a w pięć lat później w Łomży⁵⁰. Na początku XVII powstały w diecezji dwie fundacje sióstr benedyktynek, jedna w Sierpcu, z inicjatywy Zofii Potulickiej, druga w Łomży⁵¹.

⁴⁴ Relacja z 1636 s. 41; Volumina legum, t. 2, Petersburg 1859 s. 375; T. Żebrowski. Kościół (XIV-początek XVI w.), w: Dzieje Mazowsza do 1526 r. red. A. Geysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994 s. 335-337, 344;

⁴⁵ Klasztor w Nowym Dworze wymienia relacja z 1630 r. ale nie wzmiankuje już o nim następna z 1636. Prawdopodobnie uległ zniszczeniu.

⁴⁶ Relacja z 1630 s. 232; Relacja z 1636 s. 414; Relacja z 1640 s. 108

⁴⁷ T. Żebrowski. Zarys. s. 82.

⁴⁸ Relacja z 1630 s. 232; Relacja z 1636 s. 414; Relacja z 1640 s. 108; T. Żebrowski. Kościół (XIV-początek XVI w.), s. 340.

⁴⁹ Relacja z 1630 s. 232

⁵⁰ Relacja z 1630 s. 232; Relacja z 1640 s. 108

⁵¹ Relacja z 1630 s. 233; Relacja z 1636 s. 415; Relacja z 1640 s. 10.

Na zakończenie należy podkreślić, że relacje do Rzymu wysyłane przez Łubińskiego dają wgląd w wewnętrzną strukturę organizacyjną diecezji. Wprawdzie na danych statystycznych w nich zawartych nie zawsze można polegać. Dokładność i wiarygodność informacji zależała przede wszystkim od materiałów jakimi dysponowali ich autorzy a w niemałym stopniu również od ich sumiennosci.

SOMMARIO

Sulla base del documento del Papa Sesto V „Romanus Pontifex” del 20 dicembre 1585 i vescovi sono stati chiamati a presentare al Santo Padre le relazioni sulla situazione nelle loro diocesi. Nel tempo di S. Łubiński, che ha governato nella diocesi di Płock tra 1627 e 1640, sono state mandate a Roma tre documenti: 1630, 1636, 1640. In questi testi troviamo l'informazione sulla struttura della diocesi e sulla vita pastorale. Le relazioni ci fanno vedere la vita le attività pastorali della diocesi di Płock.